

OSMANLI CENEVİZ TİCARETİNDE SAKIZ ADASININ YERİ VE ÖNEMİ (1346-1566)

Selim PARLAZ¹

ÖZ

XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Balkanlarda varlığını görmeye başladığımız Osmanlı Devleti'nin ilişki kurduğu devletlerden biri de Ceneviz idi. İlk defa 1352 yılında başlayan siyasi ilişkiler, zamanla ekonomi ve ticaret alanında gelişim gösterdi. Bu gelişim alanlarından biri de Ege adalarının önemli merkezlerinden olan Sakız idi. 1346-1566 yılları arasında Ceneviz hâkimiyetinde gördüğümüz Sakız adası, başta ticaret olmak üzere ikili ilişkilerin yoğunlaştığı önemli bir yerleşim merkeziydi. Özellikle adanın Cenevizlilerin eline geçmesiyle beraber buradan ticari trafik oldukça aktif bir seyir takip etmeye başladı. Osmanlıların erken dönemde ele geçirdiği Edirne, Galata, Selanik, Serez vd. diğer yerlerle Sakız adası arasında yoğun bir ticari trafik akışı vardı.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Ceneviz, Sakız Adası, Ticaret

¹ Yrd. Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, sparlaz(at)pau.edu.tr

THE PLACE AND IMPORTANCE OF CHIOS ISLAN IN OTTOMAN GENOESE TRADE (1346-1566)

ABSTRACT

One of the states that Ottoman Empire, whose presence became apparent in the Balkans from the second half of the 14th century, was in contact with was Genoese. The political relationship was started in 1352 for the first time and the relationship commercial and economic areas developed as well over time. Chios, one of the important centers of Eagan islands, was one of these developments areas. Chios, under the rule of Genoese from 1346 to 1566, where trade foremost and bilateral relationship intensified was an important center for settlement. Especially, after its capture by Genoese, commercial traffic from the island became very active. There was an intense commercial activity between Chios and places like Edirne, Galata, Selanik, Serez, etc which were captured by Ottoman in early era.

Key Words: Ottoman, Genoese, Chios, Commerce

Parlaz, Selim. "Osmanlı Ceneviz Ticaretinde Sakız Adasının Yeri ve Önemi (1346-1566)". *ulakbilge* 5. 14 (2017): 1285-1299

Parlaz, S. (2017). Osmanlı Ceneviz Ticaretinde Sakız Adasının Yeri ve Önemi (1346-1566). *ulakbilge*, 5 (14), s.1285-1299.

Giriş

XI. yüzyıldan itibaren Türklerle Ceneviz ve Venediklilerle Bizans İmparatorluğu arasında hâkimiyet mücadelesine konu olan Sakız Adası, Akdeniz ve Ege sahillerinin güvenliği için oldukça önemli bir konumda bulunmaktaydı. 1346 yılından itibaren Cenevizlilerin ellerinde bulunup bir cumhuriyet halinde, seçilmiş yedi kişilik bir heyet tarafından idare edilmekteydi. Osmanlı vesikalarında Sakız beyleri olarak ifade edilen adanın idarecilerinin yönetimi Cenova cumhuriyeti için son derece mühimdi. Çünkü, Ceneviz yönetiminin Galata, Kefe ve Midilli ile diğer Ege adalarındaki kolonilerini kaybetmesinden sonra Sakız Adası, onlar için Doğu'daki üslerinden elde kalan tek merkez anlamını taşımaktaydı.

XIII. yüzyıl başından 1480'lere kadar Levant ticaretinde İtalyan deniz cumhuriyetleri egemen bir rol oynadı (İnalçık, 2009: 30). Ceneviz hâkimiyetindeki Sakız Adası da, XV ve XVI. yüzyıllarda henüz ahidnâme almamış Avrupa memleketlerinin tüccarları için Anadolu ve Doğu mallarının bir transit merkezi durumunda idi. Adalar denizinde önemli bir ticari depo vazifesi gören Sakız Adasına, ahidnâme sahibi olmayan ülke tüccarları mallarını getiriyor ve buradan Ceneviz, Venedik, Dubrovnik tüccarı vasıtasıyla Osmanlı limanlarına taşınyordu.

Ceneviz Hâkimiyeti'nde Sakız Adası

Cenevizliler için sürekli deniz ticaretinin yapıldığı Sakız Adası², Osmanlıların Batı Anadolu kıyılarındaki önemli limanlarına yakınlığı nedeniyle de ayrı bir ehemmiyet taşıyordu. Önemli bir ticaret merkezi olduğu için, sık sık tehlikeye maruz kalmasına rağmen Cenevizlilerin ekonomisine ciddi katkılar sağlamaktaydı. Sakız Adası, Ceneviz tüccarları için Cenova ile İstanbul arasında bir ara durak konumundaydı. Karadeniz'den, batıdan, güneyden, Kuzey Afrika'dan ve Anadolu kıyılarından gelen tüccar gemileri için bazı zamanlarda bir ana varış noktası özelliğine sahipken, bazen de Osmanlı Devleti ile Batı Akdeniz ve Avrupa arasında bir ara liman niteliğini taşıyordu. Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarından gelen tacirleri için de Anadolu'ya geçmeden önce konakladıkları önemli bir merkez özelliğine sahipti. Bu özelliğini gerek Cenevizlilerin elindeyken gerekse Osmanlılara geçtikten sonra da devam ettirmişti.

² Venedikliler Sakız adası için Cenova'nın sağ gözü ifadesini kullanmıştır. Kate Fleet, *Erken Osmanlı Döneminde Türk-Ceneviz Ticareti*, (çev. Özkan Akpınar), İstanbul 2009, s.64.

Sakız Adası, ticaret anlamında Cenevizliler için paha biçilemez bir kazançtı. Sakız, Galata merkezli uzun bir yerleşmeler zincirinin birinci halkasını meydana getirirken, bu dizinin uçlarını da bir yandan Hayfa ve Tana ile Trabzon ve Tebriz oluştuyordu. Sakız'a sahip olmak onlar için Cenova ile bu uzak yerleşmeler arasındaki ulaşım güvenliğini sağlamak anlamına geliyordu. Adalarda Venedik'in egemenliği göz önünde bulundurulursa onlarla mücadele için bunun ne kadar önemli olduğu görülmektedir (Heyd, 2000: 557).

Cenevizlilerin Sakız Adasını ele geçirmeleriyle beraber Osmanlı tüccarlarının ticaret trafiğine yeni bir merkez eklenmişti. Osmanlı tüccarları bazı değerli madenleri tedarik etmek amacıyla adaya uğramaya başlamıştı. Nitekim 1404 yılında Bursa'da oturan tüccar Hacı Mustafa Sakız adasına giderek Ceneviz tüccarlarından bakır satın almıştır (Fleet, 2009: 116).

XV. yüzyılın ilk yarısında Levant'taki ticaretleri inkırâza uğramaya başlayan Cenevizlilerin Mısır ve Suriye'den baharat almak yerine, Avrupa dokuma sanayii için önemli bir ürün olan pamuk ithal etmek üzere Türkiye'ye yönelmeleri Sakız Adası için son derece mühim bir gelişmeydi. Bu ticaret sayesinde, Cenova'nın Ege'deki kolonisi Sakız Adası'nın önemi giderek artmış ve hatta bu dönemde adanın Cenova hükümetine ödediği yıllık vergi 120.000 duka gibi yüksek bir rakama ulaşmıştı (Ashtor, 1974: 12).

Önemli bir pamuk üretim merkezi olan Batı Anadolu, Ayasulug ve Balat gibi önemli limanlar vasıtasıyla ürünlerini rahatlıkla ihraç edebiliyordu. Kervanlar tarafından Ayasulug ve Balat limanlarına taşınan pamuğun en büyük alıcıları Sakız Adası'nda yerleşmiş bulunan Cenevizliler idi. XV. yüzyıl ortalarında Cenevizlilerin, Ayasulug ve Balat limanlarından satın aldıkları pamuğun toplam değerinin 500.000 dukaya ulaşmış olduğunun kaydedilmesi bunun bir göstergesidir (Çavuşdere, 2007: 116). Aynı zamanda adada, Batı Anadolu'dan getirilen yünlerden de çok farklı renklerde elbiseler yapılıyordu. Bunlardan biri de Sakız'dan ihraç edilen mallar arasında da çoğunluğu oluşturan farklı renklerdeki elbiselerden sof (camlet)³ adı verilen kumaşlardı. 1455'ten itibaren Sakız Adasından Cenova'ya ihracı yapılırdı ve ada için önemli bir gelir kaynağı durumundaydı (Argenti, 1958: 509). 1463 yılına ait bir belgeye göre Sakız Adasının ihraç ürünleri arasında pamuk, yün, meyveler,

³ Kafadar, sofün karşılığı olarak farklı dillerde *camlet*, *ciambellotto* veya *camelot* sözcüklerinin kullanıldığını, muhtemelen Arapça *hamla* kelimesinden türediğini ve deve ya da keçi kılından yapılmış her türlü iyi kalite yünlü için kullanıldığını belirtmiştir. Cemal Kafadar, *Venedik'te Bir Ölümlü (1575): Serenissima'da Ticaret Yapan Anadolu Müslüman Tüccarlar, Kim var imiş biz burada yok iken*, İstanbul 2009, s.98.

pirinç, sakız, balmumu, şap, kurşun, şeker ve toz şeker ilk sırada gelmekteydi (Argenti, 1958: 484).

Zaman zaman anavatan Cenova, Sakız adasındaki tüccarların ticari faaliyetlerine önem veren kararlara imza atmaktaydı. Nitekim 25 Ekim 1479 tarihinde Cenova Doğu'nun, Cenova On İkiler Meclisi (Consiglio degli Anziani di Genova)⁴ ile birlikte aldığı karara göre, Doğu Akdeniz'e gidecek Paolo Negrone'nin gemisi yükünü Sakız'dan başka hiçbir limana indiremeyecekti⁵.

Sakız adası, Osmanlı Ceneviz ticaretinde önemli bir meta olan buğday alışverişi için de önemli bir merkezdi. Adadaki buğday ticaretinin özellikle XV. yüzyılın ikinci yarısında yoğunlaştığı görülmektedir. Örneğin, Noter Simone Canella'nın 8 Şubat 1480 tarihli belgelerinden birinde Cenevizli tüccar Giovanni Battista de Costa'nın bir gemisi Eğriboz'dan buğday yükleyerek Sakız'a geldiği kayıtlıdır⁶. Yine aynı noterin 7 Temmuz 1483 tarihinde düzenlediği bir diğer belgede Cenevizli tüccar Cosma Centurione'nin himayesindeki bir gemiden bahsedilmektedir. Bu gemi aynı yılın ocak ayı başında Selanik körfezinden buğday yüklemektedir⁷. Bununla birlikte Antonio Camogli'nin gemisi İzmir'den adaya buğday taşımaktaydı⁸. 15 Aralık 1485 tarihinde yapılan nakliye tehlikeden korunmak için Eğriboz Kanalı aracılığıyla yükünü Sakız'a indirmektedir.

Osmanlılar ile Cenevizliler arasında buğday alışverişinin gerçekleştirildiği yerlerden biri de Selanik idi. 1430 yılında Osmanlıların eline geçen Selanik'le Sakız Adası arasında kesintisiz bir ticaret trafiği vardı. Örneğin, Noter Agostino Foglietta'nın 16 Ocak 1488 tarihinde düzenlediği belgede Luciano Morchio'nun gemilerinin alabileceği 15.000 ve 27.000 "mine"lik⁹ yüklerden bahsediliyordu¹⁰.

⁴ Cenova'da Doç ile beraber ülkeyi yöneten meclistir. İhtiyarlar meclisi üyelerinin yarısı asillerden yarısı da halktan seçilirdi. Geo Pitarino, *La Capitale Del Mediterraneo: Genova Nel Medioevo*, Genova 1993, s.175.

⁵ "non eatis ad aliqua loca Turchie aut Grece ultra Chium pro exonerando ex vestra navi in dictis locis preter quam in Chio", Archivio segreto, n.739, c. 159, 25 Ottobre 1479.

⁶ Simone Canella, NA 870, filza 2, 8 Febbraio 1480.

⁷ Elimizdeki bu belge içindeki ürünlerin miktarları ve boyutları gibi çok spesifik bilgiler içermektedir. Bu da bize Osmanlıların ve Cenevizlilerin istek ve ihtiyaçlarının karşılaştırmasını yapma fırsatı vermektedir. Ayrıca belgede çok açık bir biçimde Türk korkusunun varlığı hissediliyordu. Bu tehlike, Ceneviz yönetimi tarafından ifade edilerek tüccarlar uyarılıyordu ve resmi olarak da ilan ediliyordu ancak tehlikenin önüne bir türlü geçilemiyordu. Simone Canella, NA 870, filza 2, 7 Luglio 1483.

⁸ Ignoti, NA 63, filza 1/67, 7 Giugno 1484.

⁹ Yaygın olarak Cenova'da kullanılan bir ağırlık ve kuru ölçek birimi olan 1 mine tahıl, bu dönemde Cenova'da yaklaşık 82 kilograma eşitti. K. Fleet, *a.g.e.*, s.242.

¹⁰ Agostino Foglietta, NA 1205, filza 1/159, 16 Gennaio 1488.

Gerçekte Rumeli’den yapılan buğday ithalatına Osmanlılar sadece belli miktarlarda izin veriyordu. Her şeyden önce zorunluluklar, Cenevizlilerin eskiden olduğu gibi “*Officium Victualium*”¹¹ gibi bir komisyon kurulmasını zorunlu kılıyordu. Bu kurumun buğdayların Cenova’ya ulaşımını kontrol etmek ve ithal edilen buğdayı denetlemektir¹². Benzer bir kurum da o dönemde Venedik’te “*Camera del frumento*” (buğday dairesi) adını taşımakla beraber görevi şehirde günlük tüketilen ve ithal edilen buğday miktarını gösteren bir liste hazırlayıp Venedik Doc’una vermektir (Turan, 1968: 255).

Sakız’da görev yapan noterlerden Lorenzo Villa’nın kayıtlarından, Osmanlı vatandaşlarından birine kumaş satıldığına şahit olmaktadır. 26 Ağustos 1496 tarihli bu senette Sakızlı Abramo Giustiniani, Tinos adasında¹³ Sipahi Hasan Mehmed (Aschaim Machometo Spachi) isimli bir Osmanlı tüccarına başka bir yerden, Perpignan’dan¹⁴ gelen 4 palmo¹⁵ kumaşın 230 akçeye satıldığına şahitlik etmektedir¹⁶. Bu örnek, Osmanlı tüccarıyla ismi tespit edilemeyen İtalyan bir tüccarın kumaş alışverişi olmasının ötesinde Osmanlılarda subaşı, yeniçeri gibi askeri devlet görevlilerinin yanı sıra sipahilerin de ticaretle uğraştıklarını göstermektedir¹⁷.

¹¹ Officium Victualium, Cenova’da Erzak Dairesi adlı bir devlet kurumudur. S. Çavuşdere, *a.g.t.*, s.148.

¹² Sakız’daki Erzak Ofisi, faaliyetlerini Türkiye Ticaret Ofisine (Officium Turchie et Mercatorum) bağli olarak yürütmektedir. Nitekim noter Lorenzo Villa’nın düzenlediği 1 Ağustos 1498 tarihli belgede bu durum açıkça görülmektedir. Lorenzo Villa, NA 1421, filza 2/158, 1 Agosto 1498.

¹³ XVIII. yüzyılda Ege adalarını ziyaret eden İngiliz Dallaway, Tinos’un Sakız adasıyla beraber tekstil üretiminde eski sahibi olan Cenevizlilerden kalma geleneklerini devam ettirdiklerini belirtmektedir. Yine aynı dönemde Tinos’u ziyaret eden bir başka seyyah Fransız Tournefort da adanın zenginliğinin kaynağının ipek olduğunu belirtmektedir. James Dallaway, *Constantinople Ancient and Modern with excursions to the Shores and Islands of the Archipelago and to the Troad*, London 1797, s.278. Joseph Pitton de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, (ed. Stefanos Yerasimos), İstanbul 2005, s.234-235.

¹⁴ Kate Fleet’e göre *Panni Perpignani* tabiri, XIV. yüzyıla gelindiğinde coğrafi bağlamından koparılmıştı ve aslında Floransa’dan gelen bir kumaşı göstermekteydi. K. Fleet, *a.g.e.*, s.222. Bu nedenle eğer Perpignano’yu Floransa bölgesinden gelen bir kumaş olarak kabul edecek olursak bu kumaşı muhtemelen bir Floransalı ya da orada ticaretle uğraşan bir Cenevizli oradan alarak Osmanlı tüccarına satmıştır şeklinde bir değerlendirmede bulunabiliriz. Perpignano’yu bu anlamı dışında kabul edecek olursak Fransa ile İspanya arasında bir yer olarak ifade edebiliriz. Noter senetlerindeki bilgiler göz önünde bulundurulduğunda XVI. yüzyılın ilk yarısında Perpignan’da Ceneviz tüccarlarının ve bankerlerinin oldukça etkin oldukları görülmektedir. Domenico Gioffrè, “Il Commercio D’importazione Genovese Alla Luce Dei Registri Del Dazio (1495-1537)”, *Studi in onore di Amintore Fanfani*, V, Milano 1962, s.149.

¹⁵ Palmo 0.248 metre uzunluğunda bir tül ölçüsü olduğuna göre toplam 0.992 metreye eşittir. Enrico Basso, “L’occhio drito de la cita nostra de Zenoa”: il problema della difesa di Chio negli ultimi anni del dominio genovese, *Ligures*, S.8, 2010, s.72.

¹⁶ Lorenzo Villa, NA 1421, Filza 2, 26 Agosto 1496.

¹⁷ Osmanlı Devleti’nde tüccarların büyük çoğunluğu yönetici sınıf dışından olmakla birlikte önemli istisnaları da vardı. Kafadar, bu konu ile ilgili olarak, resmi bir belgede Fatih Sultan Mehmed’in vezirlerinden

Adada yaşayan Ceneviz tüccarları genellikle, doğrudan Galata'ya gelerek ticari faaliyetlerde bulunmayı tercih ederlerdi. Cenevizliler, aracı kullanmak yerine Osmanlılar ile doğrudan ticaret yapma taraftarıydılar. Aracısız yapılan ticaretin kazancının aracılı yapıya göre fazla olduğu düşünülünce bu oldukça mantıklı görünmektedir. Nitekim noter Lorenzo Villa'nın düzenlediği bir belgeye göre, Ceneviz tüccarlarından Lorenzo Odone, Pietro Verro'dan kiraladığı bir ağırlarla, adadan hareket ederek bir kasa kadifeyi doğrudan Galata'ya getirmiştir¹⁸. Tüccar Odone, Lancilotto Moroni, Luca Gentile, Cristoforo Ferri, Paulo Battista, Giovanni Battista de Franchi, Melchiorre Grillo ve Andrea Casanova'nın şahitliğinde mallarını sigortalatmıştır¹⁹.

Ceneviz tüccarlarından bazıları da Osmanlılar ile aracılığı vasıtasıyla ticaret yapma eğiliminde idiler. Adada yaşayan Ceneviz tüccarları Bursa, Edirne ve Galata gibi ticaret merkezlerinde kendi aracılarını bulunduruyorlardı. Buralardaki acentaları vasıtasıyla işlerini yürütebiliyorlardı. Örneğin Ingum Giustiniani, adada oturan Ceneviz tüccarlarından Rafael Adorno'nun ticari işlerini yürütmek üzere vekil olarak Bursa'da görev yapmaktaydı²⁰.

Sakız Adasında yaşayan Ceneviz tüccarları, ticari faaliyetlerini gerçekleştirirken zaman zaman ödemek zorunda oldukları vergilerle ilgili ada yönetiminden isteklerde bulunmuşlardı. Nitekim bu isteklerden biri adadaki noter Lorenzo Villa'nın düzenlemiş olduğu bir belgede kayıtlıdır. Buna göre Ceneviz tüccarlarından Stefano Bargalio, Sakız podestası ve yöneticilerine kendisinin ve ortaklarının kamu harcamalarını, elinde bulunan barçaların²¹ dörtte birini ve Osmanlı sultanına gönderilecek vergilerin yeniden düzenlenmesini sağlayabilmek için gerekli yetkilerin verilmesini talep etmişti. Ayrıca bu işlerin yapılabilmesi için

bahsederken tipik tüccar ünvanı olan "Hâce"nin rahatça kullanılmasının askeri sınıfın ticarî faaliyetlerine ne çok yanlış ne de istisnai bir şey gözüyle bakılmadığını ifade etmektedir. C. Kafadar, *a.g.e.*, s.78. Ömer Lütfi Barkan ise askeri sınıf mensuplarının ticaretle uğraştıklarını hatta tarımsal yatırımları dahi finanse ettiklerini ortaya koymaktadır. Ömer Lütfi Barkan, "Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri, 1545-1659", *Belgeler* C.III, S.5-6, Ankara 1966, s.47.

¹⁸ "capsia una veluti carrigata cum griparia Petri Verri pro Pera safragium passa", Lorenzo Villa, NA 1421, filza 2/316, 29 Marzo 1498.

¹⁹ Lorenzo Villa, NA 1421, filza 2/316, 29 Marzo 1498.

²⁰ Antonio Foglietta, NA 843, filza 1/254, 25 Maggio 1463.

²¹ "restauracionem fieri de barcha ipsorum per dominaciones vestras illustri domini Teucrorum domino missa", Lorenzo Villa, NA 1421, filza 2/321, 5 Aprile 1498.

özel yetkili kişilerden kurulu bir komisyon oluşturulmasını istemişti. Bütün istekleri kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

Ada, aynı zamanda Doğu halılarının ilk yayılma bölgesi ve transit merkezi konumundaydı. Nitekim adada halı ticareti ile uğraşan Ceneviz noteri Antonio Gallo, 1492'de satın aldığı 50 Türk halısının 40 tanesini Londra'ya göndermiş, Anadolu'da çok aranan İngiliz yün kumaşlarıyla değiş-tokuş etmiş ve iyi bir kâr sağlamıştı (İnalcık, 2009: 30). Osmanlı padişahının İngilizlere 1580'de²², Hollandalılara 1612'de kapitülasyonları vermesinden önce kuzey memleketleri Doğu mallarını ya İtalyan tüccarı vasıtasıyla yahut da Sakız ve Lvov pazarlarından sağlamakta idiler.

Adanın XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde de özellikle tekstil alanında önemli bir merkez olma vasfını devam ettirdiği görülmektedir. Örneğin 1516 yılında Sakız'dan Cenova'ya ithal edilen malların toplam miktarı olan 553.912 lirenin yaklaşık % 78'ini tekstil endüstrisi meydana getiriyordu. Bu durum, ada ile Osmanlı'nın özellikle Batı Anadolu ve kıyı bölgeleri arasında yoğun bir kumaş, ham ipek ve yün ticaretinin var olduğunun açık bir göstergesidir (Gioffrè, 1962: 219-220).

Sakız'daki Ceneviz tüccarlarının Osmanlı topraklarına getirdikleri mallardan biri de askeri malzeme olarak kullanılan kalaydı. İstanbul'dan 20 Ekim 1517 tarihli bir mektup gönderen Venedik elçisi Alvise Mocenigo, 100 milliar²³ (51.2 ton) kalayın İstanbul'a taşındığını bunun yanı sıra Sakız Adası'ndan da 25 milliar (12.8 ton) kalay getirildiğini yazmaktaydı (Sanuto, 1969: 145-146).

Ceneviz tüccarları tarafından adadan Anadolu'ya ihraç edilen ve lüks ürünler kategorisine giren bir diğer ürün de sakız idi. Hem çiğnenen²⁴ hem de parfümün

²² XVI. yüzyılın sonunda ve XVII. yüzyılın başında Avrupa'ya ulaşan Doğu halılarının büyük çoğunluğu Ceneviz ve Venedik gibi İtalyan limanları kanalıyla ya Anadolu'dan ya da bilhassa Mısır ve Suriye gibi diğer Osmanlı topraklarından ithal edilmekteydi. Gerald MacLean, *Doğu'ya Bakış, 1800 Öncesi Dönem İngiliz Yazmaları ve Osmanlı İmparatorluğu*, (çev. Sinan Akılı), Ankara 2009, s.46-47.

²³ Milliar, Venedikliler tarafından kullanılan bir ağırlık ölçüsü birimi olup 1 milliar, 0.8 botte etmektedir. 100 milliar 80 botteye karşılık gelmektedir. 1 botte = 640 kilogram olduğuna göre, 80 botte, 51.200 kilogram, yani 51.2 tondur. O halde 100 milliar, 51.2 tondur. Volkan Dökmeçi, *Venedik Kaynaklarına Göre II. Bayezîd ve I. Selim Dönemlerinde Osmanlı Denizçiliği ve Korsanlık*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s.142.

²⁴ Sakız adasının bu önemli maddesine vurgu yapan yazılar günümüzde bile varlığını korumaktadır. Örneğin, Erkan Çelebi, 15 Aralık 2012 tarihli Hürriyet gazetesindeki köşe yazısında kaynak göstermeden, Cenevizli tüccarların 400 yıl önce Osmanlı saray kadınlarına tanınan sakız çiğneme ayrıcalığını aristokrat ailelere taşıyabilmek için yüklü bedeller ödemek zorunda kaldıklarını, 1600'lü yıllarda sadece Sakız Adası'ndaki

temel maddesi olan sakız, Sakız Adası'nda üretiliyor ve buradan da yine Cenevizli tacirler tarafından hem Doğu'ya hem de Batı'ya ihraç ediliyordu. Örneğin, Ceneviz tüccarlarından Paolo bin Bernardo, Sakız adasından Bursa'ya 6 sandık sakız getirtmişti²⁵. 1552 yılında Sultan Süleyman zamanında Osmanlılara esir düşen ve 1557 yılına kadar hizmet veren bir İspanyol savaş tutsağı olan Pedro'nun verdiği bilgilere göre adanın yöneticileri tarafından sandıklara konan sakızın bir kısmı Cenova'ya diğer kısmı da İstanbul'a gönderilirdi²⁶. Bu ticaretin ilginç bir tarafına da değinen Pedro, kasasının 100 dukadan aşağı satılmadığını, eğer bu fiyata alıcı bulunamazsa kasanın denize atıldığını belirtmektedir. Ona göre sakız, hekimlerin iltihabı yok etmek için hastalarına çiğnetilmesinin yanı sıra dişlerin temizlenmesi ve beyazlamasında da kullanılırdı (Villalon, 2011: 194-197). Nicolas de Nicolay ise sakızın İstanbul, batıda İtalya, Fransa, İspanya, Almanya, doğuda Anadolu ve Suriye-Mısır olmak üzere dört yöne yollandığını belirtti²⁷.

İspanyol Pedro, hatıralarında ada ile ilgili bazı gözlemlerini aktarmıştır. Ona göre, "Sakız adası, Sicilya, Venedik, Dalmaçya kıyıları, İstanbul, Kahire ve İskenderiye arasında gidip gelen bütün gemilerin uğrak yeridir. Bu nedenle gemiler oradan geçerken bunun için bir miktar para vermek zorundaydılar. Yanaştıklarında ihtiyaçları olan her şeyi alırlar, tüccarların çok bulunduğu bir yer olduğu için alım satım da yaparlar. Portakal, limon ve ağaçkavunu gibi meyveler yetişir. Türklerin ise Sakız adasında yaşaması yasaktır. Cenova'da her yerde kaya ve dağ olmasına ve ne

ağaçlardan elde edilen sakızları çiğnemenin Osmanlı saray kadınlarının en önemli tutkusu olduğunu, Osmanlı Haremi'ne ayrıcalık sağlayan bu sakızın izinsiz adadan çıkarılmasının yasak olduğunu bunu yapanların ölüme varan ağır cezalara maruz kaldıklarını yine de bu cezaların sakızın Avrupalı aristokratlara ulaşmasını engellemeye yetmediğini, kaçakçılık yoluyla Cenevizli tüccarların bunu gerçekleştirdiklerini, üreticilere yüklü bedeller ödenerek alınan sakızın gemilerdeki gizli bölmelere konduğunu, ancak gemilere yapılan ani baskınlarda bunların büyük bölümünün ele geçirildiğini, Ceneviz tüccarlarının da bu baskınlardan etkilenmemek için rüşvet ödemek zorunda kaldıklarını, Avrupalı aristokrat ailelerin kadınlarını sakız çiğneme ayrıcalığından mahrum bırakmamak için gerçekleştirilen bu kaçakçılığın Cenevizli tüccar ve denizcilerin kısa sürede zengin olmalarını sağladığını, kâr oranlarının büyük boyutlarda olması nedeniyle Ceneviz tüccarları arasında yoğun bir rekabetin yaşandığını bunun da beraberinde ispiyonculuk gibi yollara başvurularak baskınlara yol açtığını yazmaktadır. Erkan Çelebi, "300 milyon dolarlık sakızda 400 yıllık rekabet", *Hürriyet Tuvancu*, 15 Aralık 2012, s.4. Oysa daha erken tarihlerden itibaren sakızın saray için temin edilmeye başlandığı bilinmektedir. Örneğin, Çeşme kedisine gönderilen bir emirde iyisinden 20 kyye sakızın (mastaki) bahasıyla satın alınıp gönderilmesi isteniyordu. KK, nr. 63, s.681-682.

²⁵ BSS, Nr. 27, s.378.

²⁶ MacLean'e göre, 1580 yılının Eylül ayında Bark Roe adlı İngiliz ticaret gemisi yünlü kalın İngiliz Kersey kumaşları ile halı değiş tokuşu yapmak amacıyla Londra'dan Osmanlıların elindeki Sakız adası'na yelken açtığında o dönemde adanın asıl ihraç ürünü olan damla sakızı ticareti sadece Osmanlı gemilerine açık iken tekstil ürünleri ve diğer başka malların ticareti meşru görülüyordu. G. MacLean, *a.g.e.*, s.47-48.

²⁷ Nicolas de Nicolay'dan aktaran Feridun Emecen, "Sakız Adasının Sakızları: Küçük Bir Osmanlı Tarım İşletmesi", *Osmanlı Araştırmaları*, S.37, 2011, s.3.

ekmek ne de şarap üretmemelerine rağmen Sakız adasında kayalıklarda bile, portakal ve her çeşit meyveyi bol veren bir sürü bahçe vardır” (Villalon, 2011: 194-199).

Ceneviz tüccarlarının Osmanlı topraklarından satın aldığı diğer bir hammadde ise göndü (pelle). 21 Temmuz 1559 (15 Şevval 966) tarihli Rodos sancağı beyine yazılan Mısır kapudanı tarafından denizde zabt edilen kafir gemilerinin eşyalarıyla beraber İstanbul’a gönderilmesi ile ilgili hükümde²⁸ bir Ceneviz barçasında 525 adet gönle beraber²⁹ 279 çuval keten, 2 çuval pamuk, 2 çuval fülful (karabiber), 2 çuval zencefil³⁰, (zenzero) 1 kafes darçın ve 4 çuval yapağı vardı. Yine aynı tarihli hükümde, ele geçirilen Sakız Cenevizlilerine ait bir gemide 685 adet gönle beraber 228 çuval keten ve 2 çuval günlük vardı³¹.

Ceneviz tüccarlarının adaya getirdiği emtialardan biri de bakkam ağacı idi. Sakız Beylerine gönderilen 11 Ocak 1560 (12 Rebî’u’l-âhir 967) tarihli hükümde Vezir Rüstem Paşa’ya borcuna karşılık Galata tüccarlarından vefat eden Zorzo’nun 164 İstanbul kantarı (9257 kg) bakkamını³² 32 sandık kalayla beraber İstanbul’a gönderilmesi emrediliyordu³³. Vezir alacağının karşılığı olarak mallara el koydurmuş ve muhtemelen Osmanlı boyacılarına dağıtılmasını sağlamıştır. Özellikle lök ve lökten elde edilen kırmızı boya söz konusu olduğunda, devletin boya piyasasına satıcı olarak girdiği de olurdu. Böyle durumlarda, Osmanlı devletine ait lökün tamamı satılmadan diğer lök tüccarları kendi mallarını satamazlardı. Bu önlem de yetersiz kaldığında, merkezi idare malı zorla satma yoluna başvururdu³⁴.

²⁸ MD, Nr. 3, h.131.

²⁹ Cenevizli tüccarların satın aldığı diğer bir hammaddenin de gön olduğu el konulan Ceneviz gemisinden anlaşılmaktadır. XV. yüzyılda da Ceneviz tüccarlarının Osmanlı topraklarından gön ithal ettikleri bilinmektedir. Nitekim Cenevizli tüccar Paolo di Promontorio’nun Gelibolu’lu Ceneviz tüccarı Domenico Adorno’dan aldığı mallar arasında 10 balya koyun derisi de vardı. “*ballas decem montoninarum...*” Lorenzo Villa, NA 1421, Filza 2/209, 28 Settembre 1497. Köse’ye göre de gön kendi içinde kara sığır ve su sığırını gönü olarak ayrılmaktaydı. Metin Ziya Köse, *Osmanlı Devleti ve Venedik, Akdeniz’de Rekabet ve Ticaret, 1600-1630*, İstanbul 2010, s.176.

³⁰ Ceneviz tüccarlarının Osmanlı topraklarından satın aldığı emtialardan birini de zencefil oluşturuyordu. Nitekim Ceneviz tüccarlarından Andrea Spinola’nın 1521 yılında İskenderiye’den Cenova’ya taşıdığı mallar arasında 44 çuval zencefil de vardı. Diğer mallar arasında keten, karabiber, tarçın vd. vardı. D. Gioffre, *a.g.m.*, s.209.

³¹ MD, Nr. 3, h.131.

³² Bakkam, odunundan kırmızı boya çıkarılan bir cins ağaç olmakla beraber bakkam ağacından elde edilen boya anlamında da kullanılır. Bkz. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarihi Sözleşliği*, İstanbul 2012, s.81.

³³ MD, Nr. 3, h.675.

³⁴ Nitekim II. Bayezid döneminde düzenlenen Bursa ihtisab kanunnamesinde Bursa’da önceden lökün okkası yirmi beş otuz akçe iken sonraları şehre gelen üç dört kişinin buradaki lökleri fiyatını artırma yoluyla satın

Sakız adasından Osmanlı topraklarına ihraç edilen ürünlerinden biri de pirinç idi. Nitekim 22 Şevval 973 (12 Mayıs 1566) tarihli Sakız adasının ele geçirilmesinden hemen sonra İstanbul muhafızı İskender Paşa'ya gönderilen hükümde Sakız Ceneviz tüccarlarından bazılarının İstanbul'a sandallarla sakızla beraber pirinç taşıdıkları belirtilmiştir³⁵.

1566'da Osmanlılar tarafından fethedilinceye kadar, Kefe, Kili ve Akkerman'dan Sakız'a yapılan ihracatın büyük kısmını hayvan derileri oluşturuyordu. 16 Mart ile 12 Haziran 1496 tarihleri arasında Ceneviz tacirleri yalnız Kili'den toplam değeri 85.000 akçe dolayında 3.200'ün üzerinde inek derisi ihraç etmişlerdi (İnalçık, 2009: 350).

Sakız adasındaki Ceneviz tüccarları, ticarî faaliyetlerini gerçekleştirirken barça, ağribar, fusta, karamürsel ve göke gibi farklı deniz vasıtalarını kullanmışlardır. Bu durum, Sakız adası noterlerinden Antonio Foglietta'nın 1460-1476 ve Nicolo Sampietro'nun 1484-1522 yıllarını kapsayan noter kayıtlarındaki ticari gemi kiralama anlaşmalarında açıkça görülmektedir³⁶. Örneğin, Ceneviz tüccarlarından Peregrus Giustiniani, Giovanni Argenti ile beraber Foça'da 60 Sakız dukası karşılığında bir ağribar kiralayarak Sakız adasına buradan da Girit'e gitmiştir³⁷.

Öte yandan Osmanlı tüccarları da zaman zaman Ceneviz tacirlerinin gemilerini kiralamışlardır. Örneğin, Osmanlı tüccarlarından Abdi, 1472 yılında Ceneviz tüccarlarından Gioffre Spinola'nın gemilerini kiralamıştır (Musso, 1967: 466). Yine benzer şekilde Osmanlı yönetimi de bazı malların taşınması sırasında Sakız Cenevizlilerine ait gemileri kullanmışlardır. Örneğin, Sakız beylerine gönderilen 1 Temmuz 1560 (7 Şevval 967) tarihli hükümde Selanik'ten Silifke'ye kurşun götürmek üzere iki gemi istenmişti³⁸.

aldıkları ve depo ettikleri sonra müslümanlara azar azar ve yüksek fiyatlara sattıkları bu nedenle Müslümanların yaptıkları kadife boyamalarında lökün fiyatının doksan yüz akçeye çıkması sonucunda lökün miktarında azaltmaya gidildiği ve bu nedenle istenilen kalitenin yakalanamadığı belirtilmektedir. Türk Standardları Enstitüsü, *Kanunname-i İhtisab-ı Bursa*, Ankara 1995, s.12-13.

³⁵ MD, Nr. 5, hk. 1585.

³⁶ Bu noter kayıtlarından bazıları Philip Argenti tarafından yayınlanmıştır. P. Argenti, *a.g.e.*, s.829-882.

³⁷ Antonio Foglietta, NA 843, filza 1/117, 25 Gennaio 1476.

³⁸ MD, Nr. 3, h.1320.

XVI. yüzyılın ilk yarısına kadar verilen örneklerin de gösterdiği üzere önemli bir ticari liman özelliği taşıyan Sakız Adası³⁹, yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Batı Anadolu bölgesindeki gelişmelerle bölgenin ticari merkezinin adalardan anakaraya kayması nedeniyle ticari önemini büyük ölçüde yitirdi. İzmir'in yükselişi ile beraber Avrupa ve Batı Anadolu limanları arasındaki ticaret merkezi vasfını kaybetti. Osmanlı Devleti'nin Sakız'ı fethettikten sonra Cenevizlilere ve Venediklilere bazı ayrıcalıklar vermesine rağmen, adada yaşayanlar arasında birçok anlaşmazlıkların ve İzmir'in cezbedici bir merkez haline gelmesi, Sakız'ın büyük bir liman şehriden küçük bir kaza haline dönüşmesini de beraberinde getirdi (Faroqhi 2004, Goffman 1993).

Sonuç

Yukarıda değinilen bilgiler Osmanlılar ile Cenevizliler arasında Sakız Adası üzerinden canlı bir ticari akışın varlığını göstermektedir. Özellikle 1453 yılında İstanbul'un Osmanlılarca fethedilmesinden sonra yoğunlaşan ticari ilişkiler, Sakız Adasının önemini daha da arttırmıştır. Osmanlı Ceneviz ticaretini yönlendiren temel emtianın da başta buğday olmak üzere kumaş, ipek, sakız vd. mallardan oluştuğu ve özellikle Osmanlıların Balkanlardaki liman kentleri ve Galata ile ticaretin yoğunlaştığı görülmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma Sakız Adası üzerinden Osmanlı-Ceneviz ticaretini oluşturan emtia ve ticaret merkezlerini, liman kentlerini ve buralarda ticaret yapan her iki devletin tüccarları ile ilgili örnekler vermek suretiyle hazırlanmıştır. Sakız Adası özelinde örneklerin sayısını arttırabilecek bilgiler varsa da ticari mallar, liman kentleri ve tüccarların faaliyetleri başlı başına bir kitabın konusunu oluşturabileceğinden, resmin bütününe aydınlatan bazı örnekler üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır.

³⁹ XVI. yüzyılda adalardan tahrir defterleri ve Piri Reis'in Kitab-ı Bahriyye adındaki eseri sayesinde bilgi sahibi oluyoruz.

KAYNAKLAR**I- ARŞİV VESİKALARI****Başbakanlık Osmanlı Arşivi**

a. Kamil Kepeci 63, s.681-682.

Cenova-Archivio di Stato di Genova (ASG)

a. Archivio Segreto, Diversorum Communis Ianue

Archivio segreto, n.739, c. 159, 25 Ottobre 1479

b. Notai Antichi

Antonio Foglietta, NA 843, filza 1/117, 25 Gennaio 1476.

Lorenzo Villa, NA 1421, Filza 2/209, 28 Settembre 1497.

Simone Canella, NA 870, filza 2, 8 Febbraio 1480.

Simone Canella, NA 870, filza 2, 7 Luglio 1483.

Ignoti, NA 63, filza 1/67, 7 Giugno 1484.

Agostino Foglietta, NA 1205, filza 1/159, 16 Gennaio 1488.

Lorenzo Villa, NA 1421, filza 2/158, 1 Agosto 1498.

Lorenzo Villa, NA 1421, Filza 2, 26 Agosto 1496.

Lorenzo Villa, NA 1421, filza 2/316, 29 Marzo 1498.

Lorenzo Villa, NA 1421, filza 2/321, 5 Aprile 1498.

II- KİTAPLAR VE MAKALELER

3 Numaralı Mühimme Defteri, 966-968/1558-1560, Ankara 1993.

5 Numaralı Mühimme Defteri, 973/1565-1566, Ankara 1994.

Argenti, P. P. (1958), *The Occupation of Chios By The Genoese and Their Administration of the Island, 1346-1566*, Cilt I, London.

Ashtor, E. (1974), "The Venetian Supremacy in Levantine Trade: Monopoly or Pre Colonialism?", *Journal of European Economic History*, S. 3, s.12.

Barkan, Ö. L. (1966), “Edirne Askerî Kassamına Ait Tereke Defterleri, 1545-1659”, *Belgeler* C.III, S.5-6, Ankara, ss.1-479.

Basso, E. (2010), “L’ochio drito de la cita nostra de Zenoa”: il problema della difesa di Chio negli ultimi anni del dominio genovese, *Ligures*, S.8, ss.66-76.

Çavuşdere, S. (2007), *14. Yüzyıl İtalyan Kaynaklarında (Zibaldone Da Canal, Francesco Balducci Pegolotti, Pignol Zucchello) Türkiye Ticaret Tarihine Dair Kayıtlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Çelebi, E. (2012), “300 milyon dolarlık sakızda 400 yıllık rekabet”, *Hürriyet Turuncu*, s.4

Dökmeci, V. (2011), *Venedik Kaynaklarına Göre II. Bayezid ve I. Selim Dönemlerinde Osmanlı Denizciliği ve Korsanlık*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Emecen, F. (2011), “Sakız Adasının Sakızları: Küçük Bir Osmanlı Tarım İşletmesi”, *Osmanlı Araştırmaları*, S.37, s.1-16.

Faroqhi, S. (2004), *Osmanlıda Kentler ve Kentliler*, (çev. Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayıncılık.

Fleet, K. (2009), *Erken Osmanlı Döneminde Türk-Ceneviz Ticareti*, (çev. Özkan Akpınar), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayıncılık.

Gioffrè, D. (1962), “Il Commercio D’importazione Genovese Alla Luce Dei Registri Del Dazio (1495-1537)”, *Studi in onore di Amintore Fanfani*, V, Milano, ss.113-242.

Goffman, D. (1993), “The Ottoman Role in Patterns of Commerce in Aleppo, Chios, Dubrovnik and İstanbul (1600-1650)”, *Decision Making and Change in the Ottoman Empire*, (ed. Caesar E. Farah) Kirksville, s.139-148.

Heyd, W. (2000), *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, Cilt 1, (çev. Enver Ziya Karal), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayıncılık.

İnalçık, H. (2009), *Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayıncılık.

Kafadar, C. (2009), *Venedik'te Bir Ölüm (1575): Serenissima'da Ticaret Yapan Anadolu Müslüman Tüccarlar, Kim var imiş biz burada yoğ iken*, İstanbul: Metis Yayıncılık.

MacLean, G. (2009), *Doğu'ya Bakış, 1800 Öncesi Dönem İngiliz Yazmaları ve Osmanlı İmparatorluğu*, (çev. Sinan Akıllı), Ankara: Odtü Geliştirme Vakfı Yayıncılık.

Musso, G. G. (1967), "Nuovi documenti dell'Archivio di Stato di Genova sui genovesi e il Levante nel secondo Quattrocento", *Rassegna degli Archivi di Stato*, S. XXVII, s.443-496.

Pistarino, G. (1993), *La Capitale Del Mediterraneo: Genova Nel Medioevo*, Genova.

Sanuto, M. (1969), *I Diarii di Marino Sanuto*, Cilt XXV, (ed. Federico Stefani v.d.), Bologna.

Tournefort, J. P. de, (2005), *Tournefort Seyahatnamesi*, (ed. Stefanos Yerasimos), İstanbul.

Turan, Ş. (1968), "Venedik'te Türk Ticaret Merkezi, (Fondaco dei Turchi)", *Belleten*, C.XXXII, S.126, Ankara, s.247-283.

Türk Standardları Enstitüsü, (1995) *Kanunname-i İhtisab-ı Bursa*, Ankara.

Ünal, M. A. (2012), *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Villalon, C. de, (2011), *Pedro'nun Zorunlu İstanbul Seyahati, 16. Yüzyıl'da Kanuni Döneminde Türkler'e Esir Düşen Bir İspanyol'un Anıları*, (çev. Yeliz Demirhan), İstanbul: Erko Yayıncılık.